

főként LABRIOLA, GRAMSCI és TOGLIATTI által képviselt vonalának. Pedig az a benyomásunk, hogy HERMANN nagyon is jól ismeri az olasz marxisták nagy és szintén nemzetközi jelentőségű eredményeit.

Míndezek ellenére HERMANN ISTVÁN könyvét igen figyelemreméltó filozófiai munkának tartjuk. Jó lenne, ha ez a könyv minél hamarabb bekerülne és részt venne mai filozófiai életünk eleven áramlásában, mozgásában. Megérdemelné, hogy szélesebb körökben is vita alakuljon ki a benne rejlő értékes, érdekes és minden bizonnyal termékeny gondolatokról.

Soós PÁL

L. ZSILINA, N. FROLOVA: FOGYASZTÁS, SZEMÉLYISÉG, IFJÚSÁG

Budapest, 1970. Kossuth Könyvkiadó. 228 lap.

Tanulságos bepillantást enged a Szovjetunióban folyó konkrét szociológiai, szociálpszichológiai és pedagógiai kutatásokba, valamint az egyre szélesedő tudományok közötti együttműködés elméletológiai problémáiba L. ZSILINA és N. FROLOVA könyve.

A tanulmány a SzKP Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémia Tudományos Kommunizmus Tanszékén készült, szerkesztette és a fogyasztás szociálpszichológiai vizsgálatának ideológiai, valamint elméleti-metodológiai jelentőségével foglalkozó bevezetőt JU. ZAMOSKIN professzor írta. A könyv eredeti címe: *A fogyasztás problémái és a személyiség nevelése*. A fordító talán abból a megfontolásból változtatta meg, hogy a hazánkban nem kellő „társadalmi presztízs”-szel rendelkező nevelés el ne riassa az olvasókat...

Pedig mind az értékes bevezető tanulmányban, mind az egész munkában éppen az a fő kérdés, hogy a szocialista országokban korunk új jelenségeinek, adott esetben a fogyasztás és a szükségletek struktúrájában kialakuló új jelenségeknek a figyelembevételével „részletesen kidolgozzuk a kommunista személyiség nevelésének stratégiáját és taktikáját.” (23. o.)

A tanulmány szerzői abból indultak ki, hogy a nevelés — a széles értelemben vett társadalom-pedagógia és az ifjúság nevelése — olyan stratégiájának és taktikájának kidolgozása, amely a társadalmi viszonyok egész rendszerének, egyes láncszemeinek és elemeinek tudományos elemzésére, és tudományosan megalapozott fejlődési perspektíváira és terveire épül, — a közgazdasági, filozófiai, pedagógiai és egyéb tudományok elméleti és gyakorlati szakembereitől *közös erőfeszítéseket, széles körű komplex vizsgálatokat igényel.*

A szerzők itt publikált kutatásaikat *kísérleti jellegűnek* tekintik, amely anyagot ad egyrészt a fogalmi apparátus kidolgozásához, illetve pontosabb tételéhez, másrészt a vizsgált jelenségek egzakt megfigyelését és mérését lehetővé tevő kutatási módszerek további kimunkálásához.

A *fogyasztás* és ezzel kapcsolatban a *személyiség nevelésének* problémáit részletesen és konkrétan tanulmányozni kívánó kutatóknak ugyanis jelenleg csak az a fogalmi apparátus áll rendelkezésére, amelyet a társadalomtudományok, s különösen a szociológia és a pedagógia fejlődésének egy korábbi szakaszában dolgoztak ki. E szakaszra az volt a jellemző, hogy a fenti problémákat főként elvont filozófiai és etikai koncepciók keretein belül, az elméleti általánosítás legmagasabb szintjén elemezték.

A konkrét szociálpszichológiai vizsgálatok megkezdése előtt tehát a szerzők megkísérelték pontosabbá tenni az olyan fogalmak és kategóriák tartalmát és alkalmazási keretét, mint az *ösztönösség* és *tudatosság* viszonya a szocialista társadalom fejlődésében, a társadalmi folyamatok *tudományos, tudatos és célszerű irányításának* lehetőségei; *fogyasztási struktúra*, *fogyasztói igények*, *elvárások*, *attitűdök*; „*anyagi*”, „*szellemi*” és „*szociális*” *szükséglet*; *összükséglet* és *személyes szükséglet*, *ideális* és *reális szükségletek*: a mindennapi lét tárgyi, materiális és szociális szerkezete és annak tudati tükröződése; *a szükségletek és a társadalmi aktivitás kapcsolata*; *a szocialista társadalmi viszonyok fejlődése és a nevelés közötti összefüggés.*

E kategóriák és összefüggések mélyebb, tudományosabb tisztázására azért van szükség, hogy alkalmasabbakká váljanak a társadalmi lét és a társadalmi tudat bonyolult kölcsönhatásának tanulmányozására, valamint a fogyasztói társadalmat, ideológiát és pszichológiát sommásan elítélő vagy védelmező koncepciók, értelmezések differenciált bírálataira.

Emellett a szocialista társadalomban élő ember személyes szükségletének és fogyasztásának, a fogyasztása tárgyául szolgáló termékekkel és tárgyakkal szemben támasztott igényeinek feltárása, osztályozása és megértése rendkívül jelentős *a népgazdasági tervezés, és a társadalmi nevelés szempontjából* is. ZAMOSKIN professzor ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „... kívánatos lenne, hogy a közgazdászok és a tervezőszakemberek, akik feltételezik, hogy az

össz-szükségletek reális kielégítettségi szintjének elemzése során nyert középértékek az „ésszerű” emberi fogyasztás általános mércéit alkotják, felfigyelnének arra, hogy a különböző csoportok és személyek igényeinek és szükségleteinek tényleges szociális és egyéni differenciálása elkerülhetetlen, s felfigyelnének ezen igények és szükségletek fejlődésmechanizmusainak viszonylagos önállóságára.

Végül pedig, mindazoknak, akiknek módjuk van rá, hogy széles körben hatást gyakoroljanak az emberek tudatára és viselkedésére a fogyasztás területén (egyebek közt a televízió, a rádió, az újságok és folyóiratok, a film, valamint a reklámmal és a divat kialakításával és terjesztésével foglalkozó más szervezetek munkatársainak), sokkal jobban szem előtt kellene tartaniok a fogyasztói standardok, az igények, az egyes lakosságcsoportok törekvései kielégítettségének reális lehetőségét a konkrét feltételek mellett, az adott területen és időpontban.” (33. old.)

A könyv szerzői sokoldalú elméleti-történelmi és konkrét szociológiai elemzéssel kimutatták és bebizonyították, hogy az ipari fejlődés magas szintjét elérő szocialista társadalomban, ha a termelési szférával együtt a fogyasztási szféra viszonyait is helyesen szervezik meg, és kellő hatékonyságú a kommunista nevelés rendszere, harmonikus egység alakul ki a szükségletek magas színvonalra és a személyiség magas szintű munka- és szociális aktivitása, eszmeisége és erkölcsi teljesértékűsége között. E tendencia megjelenését és konkrét érvényesülési formáit vizsgálva, a szerzők vitára bocsájtanak sok elméleti és gyakorlati kérdést az ifjúság kommunista nevelésének feladataival kapcsolatosan is. A könyv első, „A személyes anyagi szükségletek és az ember társadalmi tevékenysége” című része a következő problematikát öleli fel:

1. A személyiség szükségletei és a dolgok társadalmi (szociális) funkciói.
2. A személyes fogyasztás szférájába tartozó dolgokhoz való viszony a szocialista társadalomban.
3. A személyes fogyasztás és az ember munkatevékenysége.
4. A személyes fogyasztás és a társadalmi (szociális) aktivitás.

A második rész — címe: „Az ifjúság fogyasztói értékeállításának alakulásával kapcsolatos problémák” — a vizsgált kérdés nevelési vonatkozásaival foglalkozik:

1. A fogyasztói értékeállítás kutatásának jelentősége a kommunista nevelés problémáinak megoldása szempontjából.
2. A divat mint a fiatalság dolgokra vonatkozó fogyasztói értékeállításának nevelésének szociál-pszichológiai tényezője.
3. A család, a barátok és a tanárok szerepe az ifjúság értékeállításának a személyes fogyasztás szférájában történő kialakításában.
4. A tömegkommunikációs eszközök és a személyiség értékeállításai a személyes fogyasztás szférájában.
5. A szovjet ifjúság saját életére vonatkozó tervei és a személyes fogyasztás.

Az első rész következtetései arra a szociológiai felmérésre épülnek, amely *Cseljabinszkban* végeztek 1740 család különböző fogyasztási tárgyakkal való ellátottságáról, illetve a családoknak ellátottsági szintjükre vonatkozó véleményéről. (Bútor, mosógép, televízió, rádió, hűtőszekrény, szőnyegek, étkezészetek, könyvtár, hangszerek, gépkocsi, nyaraló stb.). A megkérdezett családokat öt csoportban vizsgálták: I. Rosszabb anyagi körülmények között élő munkások (havi jövedelem 75 rubel alatt), II. Rosszabb anyagi körülmények között élő mérnökök (u. a.), III. Jobb anyagi körülmények között élő munkások (havi jövedelem a családban 75 rubel felett), IV. Jobb körülmények között élő mérnökök (u. a.), V. Pedagógusok.

A második rész nagymértékben arra az empirikus vizsgálatra támaszkodik, amelyet négy moszkvai középiskola tanulóinak, a tanulók szüleinek kérdőíves megkérdezésével végeztek. (469 tanuló, 346 szülő) A kérdések a fogyasztói igényekre, törekvésekre és attitűdökre vonatkoztak. A tanulók dolgozatokat is írtak szükségleteikkel és értékorientációikkal kapcsolatban. Az iskolák 50 tanárával interjút is készítettek a kutatók.

Sajnos, egy könyvismertetés szűk keretei nem teszik lehetővé a szerzők elvi megállapításainak, érdekes vizsgálataik menetének és részeredményeinek még vázlatos nyomonkövetését sem. Így csak a végső konklúziók regisztrálására szorítkozom.

Az ember szükségletei és társadalmi aktivitása közötti bonyolult, sokoldalú kapcsolat tanulmányozásából L. ZSILINA azt a következtetést vonja le, hogy „a szükségletek és a munka alapjában véve egymással szoros kölcsönhatásban fejlődtek évszázadokon keresztül, végső soron még az antagonisztikus társadalmi formációkban is. Annál természetesebb ez a kölcsönhatás a szocializmusban, amikor felszámoltuk a magántulajdont, kezdenek kialakulni annak feltételei, hogy egyrészt a munka, másrészt a szükségletek fejlődése és az ember társadalmi aktivitásának megnyilvánulása közötti kölcsönhatás egyre szorosabb legyen. . . A társadalmi aktivitás hatékony tényezője az emberi szükségletek alakításának, nem egyszerűen mennyiségi növelésük, hanem minőségi tökéletesítésük szempontjából is. A szocialista kollektiva a társadalom ügyében való aktív részvételével hozzájárul olyan harmonikus személyiség típus kialakulásához, amely

tevékenységében össze tudja hangolni a fogyasztói aktivitás magas színvonalát, mindennapi anyagi életkörülményeinek javítására irányuló érdeklődését a társadalom önfeláldozó szolgáltatával, a megfelelő eszmei-politikai érettséggel.

A szocializmusban tipikus személyiség aktivitásának alapját általában olyan szellemi szükségletek nyújtják, mint az az igény, hogy az ember hasznos legyen a társadalom számára, valamint az emberekkel való érintkezésre, az ismeretekre, az önkifejezésre, az emberek megbecsülésére irányuló szükséglet." (141. o.)

A szocialista társadalom a sokoldalúan fejlett személyiség nevelésével a szellemi és anyagi szükségletek összeegyeztetésére, a munkatevékenység és a társadalmi aktivitás összeegyeztetésére törekszik.

Még pregnansabban kitűnik a nevelés nagy szerepe a szocialista értékorientáció tömegessé válásában, a szocialista típusú fogyasztói attitűdök kialakításában a második vizsgálatból. A felső osztályos középiskolások többek között arra a kérdésre válaszoltak, hogy melyek véleményük szerint a személyiség legfontosabb tulajdonságai:

1. Magas fokú eszmei céltudatosság, képesség arra, hogy az ember megtalálja helyét az életben, törekvés arra, hogy az ember, a társadalom számára hasznos legyen.
2. Munkaszeretet, a kedvelt foglalkozás elsajátítására irányuló törekvés; kielégülést találni a munkában.
3. Kívívni a társadalom megbecsülését, a környezet szeretetét, a barátok bizalmát.
4. Ész, becsület, tudás, képzettség.
5. Az anyagi jólétre irányuló törekvés, a személyes élet megalapozása.
6. Olyan jellemvonások kifejllesztése, mint barátságosság, önbizalom, figyelmesség, belső és külső vonzóerő.

A sorrendet aszerint állították össze, amilyen arányban a tanulók megnevezték az egyes tulajdonságokat. Ebből és az egész vizsgálatból kitűnt, hogy a szovjet fiatalságtól lényegében távol áll a kispolgári, nyárspolgári gondolatvilág és viselkedés. A vizsgálatban részt vevő fiatalok dolgot az irtak arról, hogy mi a kispolgáriság és vannak-e kortársaik között kispolgarok? Értelmezésükben a kispolgáriság egyik mutatója a dolgok szeretete:

„Kispolgarok azok, akik egy csomó, gyakran felesleges dolgot vásárolnak, és azok rabjaivá válnak . . . az a legfontosabb számukra, hogy olyasmire tegyenek szert, ami másoknak nincs. Természetesen a kulturált modern embernek is megvan az a joga, hogy szépen és divatosan öltözködjék, hogy értékes dolgai legyenek, de ez a törekvés nem fejlődhetik a dolgok kultuszává. A kispolgarok olyan emberek, akiknek nincs ízlésük, érdeklődésük kiesínyes, a mindennapi életre korlátozott.” — írja egy X. osztályos kislány.

A diákok többségének véleménye szerint, amíg a kispolgáriság csak külsőségekben nyilvánul meg, nem olyan nagy baj, könnyebb felismerni, a nevelés számára sem jelent olyan nehéz problémát. Szerintük azonban nem külső, hanem belső tulajdonságok jellemzik őket, mint amilyen az individualizmus, mint világuzet, a szűk személyes érdekek követése nemcsak anyagi vonatkozásban. Jellemzi még a kispolgárt a környezet iránti közömbösség és a közös ügyért folyó harc iránti érzéketlenség; érdektelenség; az önzés és elvtelenség; a karrierizmus és a szociális egoizmus; a kizárólagosan külsődleges alkalmazkodás és a kétszínűség. Nagyon érdekes egy X. osztályos fiú véleménye, mely szerint: „Okos ember nem lehet kispolgar. Az okos ember vagy igazi ember, vagy kiemelkedő gazember. Nehéz időkben a kispolgárság mocsarából merülnek fel az árulók, spiclik, köpönyegforgatók”.

A szerzők nem vonnak le azonban olyan következtetéseket ebből a szűk körű vizsgálatból, hogy a személyes érdekek és a társadalmi érdekek között, az igények, elvárások és a reális lehetőségek között már nincsen ellentmondás, nincsenek a szovjet fiatalságnak, mint fogyasztónak negatív vonásai is. Elsősorban a probléma fontosságára és bonyolultságára akarták felhívni a figyelmet, és arra, hogy a kommunista nevelés rendszeréből nem maradhat ki a szükségletek fejlesztésének, nevelésének, a szocialista típusú fogyasztónak a nevelése sem.

„Ha a fiatalokban kialakulnak a sokoldalú szükségletek, ez társadalmi tevékenységük fejlődésével együtt elő fogja segíteni annak tudatosulását, hogy a nagy és bonyolult — egyebek közt anyagi természetű — szükségleteik kielégítésének feltétele az, hogy munkájuk révén — mint MAKARENKO mondja — kiérdemeljék a társadalom jóváhagyását”.

A könyv méltán tarthat számot mind a pedagógusok, mind a marxista társadalomtudományok más művelőinek érdeklődésére, és újból felhívja a figyelmet az immár halaszthatatlan *pedagógiai aspektusok* komplex kutatások megkezdésére. Arra is érdemes felfigyelnünk, hogy MAKARENKO közösségelmélete és pedagógiai rendszere milyen termékenyítőleg hat a Szovjetunióban nemcsak a pedagógiai, hanem a szociológiai, szociál-pszichológiai és közgazdasági kutatásokra is.

SZÉKELY ENDRÉNÉ